

**ЛЕКСИКОН СУЧАСНОГО УЧНЯ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ МІСТА ХЕРСОНА**

У статті подано результати спостереження за мовленням здобувачів освіти 1-4-х класів міста Херсона, описано особливості лексики сучасних школярів, який формується під впливом російськомовного оточення, пандемії коронавірусної хвороби та війни в Україні, уточнено поняття «мовна особистість» і «мовний портрет».

Ключові слова: мовна особистість, мовний портрет, лексикон, молодші школярі, білінгвізм

The article presents the results of observing the speech of 1st-4th grade students in the city of Kherson, describes the features of the lexicon of modern schoolchildren, which is formed under the influence of the Russian-speaking environment, the coronavirus disease pandemic and the war in Ukraine, the concepts of "linguistic personality" and "linguistic portrait" are clarified.

Key words: language personality, language portrait, lexicon, younger schoolchildren, bilingualism

Українська освіта сьогодні перебуває на шляху істотних змін, які відбуваються, з одного боку, в процесі впровадження стандартів Нової української школи, з другого – під впливом пандемії коронавірусної хвороби й повномасштабної військової агресії російської федерації проти України. Водночас ці виклики не змінили основного призначення роботи в початковій ланці закладів освіти, яка спрямована на особистісне виховання здобувачів освіти, зокрема на формування мовної особистості учня, компетентного мовця, як цілком закономірно визначає С. Омельчук, особистості, що має високий рівень мовної свідомості, творчого мислення й літературного мовлення, здатна висловлювати думки просто і зрозуміло [7]. Цей процес передбачає виховання національно свідомого ставлення до мови, поглиблення мовних знань, розвитку мовлення, мовленнєвої культури[5].

Поняття «мовної особистості» досліджували науковці в різних галузях знань: лінгвістика (Ю. Караулов, С. Єрмоленко, Л. Мацько, Ф. Бацевич), лінгводидактика (М. Пентилюк, А. Богуш, Л. Мамчур, О. Семенов), соціолінгвістика (Є. Боринштейн), психолінгвістика (О. Лавриненко), психологія (О. Анісімов, Ю. Степанов, І. Семенов), філософія (В. Біблер, О. Спіркін), педагогіка (О. Комар, В. Сластьонін, О. Савченко) [4].

Відзначимо, що поняття «мовна особистість» взаємопов'язане та взаємообумовлене з поняттям «мовний портрет». Неможливо дати повний опис мовної особистості, не проаналізувавши її мовний портрет. Водночас це ієрархічно організована структура, яка забезпечує висвітлення соціальних, біологічних, психологічних особливостей, особистих інтересів, особливостей комунікативної поведінки та мовленнєвого спілкування особистості.

У межах нашого магістерського дослідження з метою аналізу мовного портрета однієї з вікових і соціальних різновидів мовної особистості – учня початкових класів 7-10 років міста Херсона – ми провели спостереження за мовленням здобувачів освіти 1-4 класів Херсонської спеціалізованої школи I-III ступенів №24 із поглибленим вивченням математики, фізики та англійської мови Херсонської міської ради. У результаті виявили, що мовна особистість сучасного школяра початкової ланки характеризується українсько-російським білінгвізмом. Крім того, на лексикон учнів значно вплинули такі сучасні реалії, як пандемія COVID-19 та війна в Україні.

Білінгвізм молодших школярів досліджували Н.Юдіна та Л. Перетяцько. Навчання дітей української мови в умовах білінгвізму схарактеризовано й такими науковцями, як

А. Богуш, І. Луценко, Л. Казанцева, Т. Кохно, В. Ляпунова, О. Петрук, М. Пилип, К. Повхан, О. Хорошковська, Н. Яновицька та ін [8]. Білінгвізм – психолінгвістичне явище. Лінгвістичний словник О. Ахманової визначає білінгвізм, як «однаково досконале володіння двома мовами». Цей термін, на думку автора, є синонімом до поняття «двомовність» [1].

Наші спостереження показали, що під час уроків значна більшість школярів послуговується українською мовою, але діти мають складнощі із граматично правильним та швидким формулюванням речень. Під час відповіді учні роблять великі паузи між словами, перекладаючи подумки слова з російської мови українською. У неформальному спілкуванні з однолітками під час перерв велика кількість молодших школярів усе одно обирає російську мову.

Українсько-російський білінгвізм учнів початкової школи міста Херсона ми пояснюємо російськомовним оточенням дітей. Якщо батьки вдома послуговуються російською мовою, школярі тією самою мовою спілкуються з однокласниками у школі. Зазначимо, що учні з таких сімей відчують значні складнощі й під час усних відповідей на уроці. Здобувачі освіти 1-х та 2-х класів не можуть відповісти правильно українською мовою без допомоги вчителя, у 3-х та 4-х класах завдяки збагаченню лексики школярі відповідають українською швидше, але все одно припускаються мовних помилок.

Останні події, пов'язані зі збройною російською агресією в Україні, призвели до зростання у школярів та їхніх батьків мотивації та бажання розмовляти українською мовою не тільки у школі, а й у побуті. Тому кількість учнів молодшого шкільного віку, які обирають українську мову у спілкуванні з учителями та однолітками, значно зросла, про що свідчать результати наших останніх спостережень.

До того ж мовлення сучасних учнів початкової школи містить багато медичних понять і термінів, що не притаманно лексиці дітей 7-10 років. На це вплинула пандемія коронавірусної хвороби. У мовленні молодших школярів наразі можна почути такі слова, як *коронавірус, коронавірусна інфекція, пандемія, ізоляція, карантин, вакцинація, ПЛР-тести, ШВЛ, інтубація, дезінфекція*. Проте здобувачі освіти 1-2-х класів не завжди доречно вживають зазначені медичні терміни, оскільки не усвідомлюють їхнього значення. А старші учні молодшого шкільного віку цікавляться не тільки новими словами, почутими від батьків та з телевізора, а ще і їхнім значенням.

Також у часи пандемії діти почали вживати в мовленні нові слова, пов'язані з пандемією та дистанційним навчанням під час карантину. До таких неологізмів можемо віднести слова: *дистанційка, зумитись, локдаун, самоізоляція, санітайзер, ковідитись, ковідний, корона у значенні хвороби*. У мовленні учнів можна почути такі словосполучення, як *вийти в зум, скинути домашку у вайбер, отримати завдання у гугл класі або класрум*. Під час дистанційних уроків молодші школярі вживають і більш експресивну лексику, як-от *відео або звук лагає, інтернет ліг, вирубився або гальмує*.

Дітям 7-10 років притаманно підхоплювати нові цікаві слова і використовувати їх у мовленні. Саме тому з початком повномасштабного російського вторгнення в Україну в лексиці учнів початкових класів з'явилися слова з військової термінології, які мають безпосередній зв'язок з військовою справою, збройними силами, а саме: *війна, збройна агресія, артилерія, артобстріл, авіаудар, терористи, блокпост*. Також у спілкуванні діти послуговуються військово-технічною термінологією: *байрактар, хаймарс, джавелін, гради, БТР, ракета, боєприпаси, міни, ПВО*.

Лексикон школярів містить також емоційно-забарвлену військову розмовну лексику і сленгізми-неологізми, що з'явилися в українській мові в період саме збройної російської агресії в Україні. До таких слів належать: *окупанти, орки, рашисти, бавовна, приліт, передок, бандеромобіль, герої-кіборги, азовці*. Водночас широкого вжитку набули такі словосполучення, як *тимчасово окуповані території, внутрішньо переміщені особи, йти за воєнним кораблем*.

Отже, проаналізувавши результати спостереження за мовленням учнів початкової школи міста Херсона, констатуємо, що на формування лексики дітей 7-10 років значний вплив мають, по-перше, оточення, у якому вони перебувають; по-друге, соціальні й геополітичні зміни, що відбуваються у світі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ахманова О.С. Словник лінгвістичних термінів. 4-те вид., стереотип. М. : КомКнига. 2007. 576 с.
2. Букет Є. АрміяInform представляє словник неологізмів української мови [Електронний ресурс]. 2022. Режим доступу: <https://cutt.ly/DC5EzsE>
3. Василенко Д. В. Словообразовательные процессы в сфере военной лексики. *Матеріали II Міжвузівської конференції молодих учених «Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських і германських мов і літератур»*. Донецьк. 2004. 363 с.
4. Дика Н. Реалізація концепту мовної особистості у сучасній лінгводидактиці. *Педагогічний процес: теорія і практика (Серія: Педагогіка)*. 2016. № 2 (53). С. 32-36.
5. Калюжка Н. Формування мовної особистості сучасного учня: пошук підходів [Електронний ресурс]. *Рідна школа*. 2020. № 2-4. С. 59-64. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2020_2-4_12
6. Омельчук С.А.; Мандич Т.М. Контекстний аналіз аббревіатури covid-19 та лексичних варіантів її на перетині лексикології, словотвору й синтаксису. *Publishing House «Baltija Publishing»*, 2020. С. 112 – 131.
7. Омельчук С. Сучасна українська лінгводидактика: норми в термінології і мовна практика фахівців: монографія. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2019. С. 16.
8. Шевчук Л. М. Навчання української мови в умовах білінгвізму: від читання до текстотворення. *Українська мова у світі: Збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції, 17 серпня 2018 року*. 2018. С. 224-231.

Рекомендує до друку науковий керівник професор Омельчук С.А.